

Közös nevező

oktatáspolitikai alapelvek

1990 óta minden új kormány az elődjének tulajdonított oktatáspolitikai megtagadásával és részleges felszámolásával kezdte működését, új jövőképet hirdetett, és új alapokra kívánta helyezni az ágazat működését, olykor egy kormányzati cikluson belül több ízben is. Az iskolarendszer azonban nem képes alkalmazkodni a külső feltételek és követelmények ilyen gyors ütemű változásához: egy-egy újítás szervesülése kb. húsz évet kívánna. A menetrendszerűen bekövetkező fordulatok lehetetlenné teszik a szerves építkezést, az erőforrásokkal való racionális gazdálkodást, nem utolsósorban: az eredményes pedagógiai munkát.

A pedagógusok és a szülők régi óhaja, hogy az oktatás ügyét függetlenítsék a politikai játszma mindenkorai állásától. A Karátson Gábor Kör ezért szakértői munkacsoport létrehozását kezdeményezi, amely kidolgozná az oktatásügyi közmegegyezés pontjait. Ha a pártok ezekben egyetértésre jutnának, az lehetővé tenné, hogy a szakmapolitikai viták a jövőben konstruktív keretek között folyjanak, és a résztvevők eljárásaik során olyan célokra hivatkozassanak, melyek figyelembe vételét kölcsönösen elvárhatják egymástól. Az alapelvek tisztázására konferenciát szervezünk, s az ott elhangzottak alapján készül majd el javaslatunk, amellyel a szakmai közvéleményhez és a parlamenti pártokhoz fordulunk. Az alábbiakat vitaindítónak szánjuk e tanácskozásra.

1. Mindenekelőtt a közoktatás céljáról kell egyetértésre jutni!

Az iskolarendszerrel szemben támasztott követelmények összetettek, részben egymásnak ellentmondóak. Feladatának tekintik általában a sikeres társadalmi együttéléséhez nélkülözhetetlen tudás elsajátíttatását, a felnövekvő nemzedék képességeinek kibontakoztatását; egyesek a munkaerőpiacon vagy épp az oktatási-nevelési szolgáltatások piacán jelentkező kereslet kielégítését követelik, mások világnézetük átadását kérik rajta számon. A nemzeti konszenzus alapja egy olyan kiegyensúlyozott célrendszer kidolgozása lehetne, amely minden elismerésre méltó igényt figyelembe vesz, de kizárja, hogy ezek bármelyikét a többiekre való tekintet nélkül alkalmazzák.

Egyetértést remélünk abban is, hogy az oktatáspolitikai, valamint a pedagógusok munkája világnézeti meggyőződésen alapul, és nem képzelhető el a mások meggyőződésének tisztelete nélkül. A közoktatásban mindenkor érvényesülő értékrend épp ezért tarthat számot az állampolgárok elismerésére, mert alapelvei vitathatóak, következésképpen javíthatóak. A demokratikus jogállam feladata, hogy örködjék az értékvitai nyilvánossága és méltányossága felett.

2. A legfontosabb innováció az oktatásügyben a pedagógus-pálya vonzerejének növelése, a pedagógiai munka színvonalának javítása!

Alapelveink közül azért ezt említjük az első helyen, mert ez az, amire eddig az egymást követő kormányok egyike sem volt kellőképpen tekintettel. A sikeres oktatási rendszereket elemző nemzetközi kutatás kimutatta: a legjobb eredményeket ott érik el, ahol a legjobb egyetemek legjobb hallgatói a legnagyobb számban választják a pedagógus pályát. Ez valóban ilyen egyszerű. A hazai helyzet ennek pontosan az ellenkezője. Mindenekelőtt ezen kell tehát változtatni.

Mondassék ki, hogy minden érintett fél a magyar oktatáspolitikai elsőrendű céljának tekinti a pedagógusok (a) élet és munkakörülményeinek, (b) képzettségének és tudásának, (c) társadalmi megbecsülésének és hivatástudatának felzárkóztatását az OECD-tagállamok átlagos színvonalára. A vita és bírálat tárgya e célok elérésének a módja legyen, ezt a prioritást magát azonban senki ne kérdőjelezhesse meg.

3. A sikeres oktatásirányítás záloga a kölcsönösségen alapuló, érdemi együttműködés a szakigazgatás, a pedagógus-társadalom és a szülők között.

Az oktatásirányítás átalakulása 1990 óta a – nemzetközi összehasonlításban is – szélsőséges decentralizációtól a szélsőséges központosítás felé halad. Javaslatunk a feladatok értelmes elhatárolására irányul. Míg az adatszolgáltatás és a rendszer egészét érintő gazdálkodási kérdések a digitális korban ésszerű módon központosíthatók, addig a tartalomfejlesztés valamint a minőségbiztosítás a szakigazgatás és a szakmai szolgáltatók közös hatásköre lehetne, az iskolák igazgatása pedig – az országos és regionális szint kompetens részvételének fenntartása mellett – alapvetően helyi ügy, amelyben elsősorban a helyi társadalom és a pedagógus-közösség illetékes. A teljes körű központosítás lehetetlenné teszi az érintettek érdemi együttműködését, mert a döntések a képzés színtereitől és szereplőitől távol születnek, s a pedagógusok csak annak pusztán végrehajtóiként jönnek számításba. Családközpontú oktatáspolitikáról csak akkor beszélhetünk, ha az iskola fenntartásának gondjában és felelősségében az állam osztozik az érintett közösségekkel (akiknek gyermekei az iskolát igénybe veszik), és az ezeket képviselő önkormányzatokkal.

Az iskola-hálózat igazodjon az ország településszerkezetéhez, mert ennek a fordítottja sokkal több veszteséggel jár! Ha az országnak szüksége van falvakra, a falvaknak a jövőben is szükségük lesz a helyi általános iskolára: többségükben ez az utolsó közösségteremtő, kultúra-terjesztő intézmény. Azokból a falvakból, amelyek nem rendelkeznek általános iskolával, a fiatal családok elköltöznek, a település elnéptelenedik. A falusi kisiskolákban mért gyengébb tanulói teljesítmény oka nem az ott folyó pedagógiai munka alacsonyabb színvonala, hanem a hátrányos helyzetű családból származó tanulók nagy száma. Ezen az iskola-központosítás nem segít.

4. A közoktatás tartalmi szabályozását mentesíteni kell a kormányzati ciklusonként ismétlődő, szakmailag előkészítetlen rögtönzések befolyásától!

A tartalmi fejlesztés (tantervek, tankönyvek, taneszközök, követelmények, feladatbankok, értékelési eszközök, pedagógus-továbbképzések) nemzetközileg szokásos kidolgozási, bevezetési és tesztelési ciklusa húsz év. Magyarországon húsz éven belül immár a harmadik alaptanterv készül, nem is beszélve számos egyéb, a tartalmi szabályozás legfontosabb elemeit érintő változásról. Ezek egyikét sem előzte meg alapos kutatómunka, egyikbe sem vonták be a pedagógus-társadalmat, nem került sor a koncepciók módszeres, érdemi

következményekkel járó nyilvános vitájára sem. Mindezt nemcsak a szabályozás színvonala sínylette meg, hanem hatástalanságának magyarázata is ebben rejlik. A közoktatás előtt álló nagy kihívásokra már maguk a dokumentumok sem adnak világos választ, e helyett a tartalmi részletkérdésekben vesznek el. Átgondolt, kiérlelt koncepció és következetes megvalósítás híján a sűrűn bekövetkező újraszabályozás a tehetetlenség erejénél fogva a régi beidegződéseket, hagyományos tartalmakat és arányokat konzerválja. Ahol eltér ezektől, ott az alkalmazáshoz és alkalmazkodáshoz kellő idő elégtelensége ítéli kudarcra az újító kezdeményezéseket. Egyúttal minden szabályozási kísérlet újabb alkalmat kínál az egyes tudásterületeken megkövetelt ismeretanyag szaporítására, amitől a versengő tantárgyak képviselői saját tárgyuk súlyának növekedését remélik. Ez a fejlemény utóbb bizonyos rendszerességgel váltja ki a tananyagcsökkentési kampányokat, melyek során a tudományos megalapozást ismét csak a veres irón és a türelmetlen politikai akarat helyettesíti.

Célunk, hogy egyetértés alakuljon ki egy olyan tartalomfejlesztési folyamat résztvevőiről és lépéseiről, amely (a) garantálja a mindenkori kormányzat beleszólási lehetőségét, (b) ugyanakkor stabil, fenntartható és minőségi munkára képes.

5. Felzárkóztatás és tehetséggondozás az iskolarendszer két alapvető társadalompolitikai feladata!

Oktatási rendszerünkben a szocializmus örökségeként felzárkóztatás és a tehetséggondozás mindmáig tisztázatlan tartalmú, nagy erőforrásokat felemésztő „iparágak”. A tehetség kibontakoztatásának tényleges akadálya a pedagógusok túlterheltsége és motiválatlansága mellett éppen azokban az intézkedésekben keresendő, amelyeket az integráció érdekében tettek, a színvonal rovására. Azonban minőség és igazságosság, azaz a kiemelkedő képességű és a hátrányos helyzetű tanulók érdekei között az ellentét csupán látszólagos. Személyközpontú pedagógiai munka, rugalmas tanterv, korszerű pedagógiai módszerekben jártas pedagógusok nélkül ugyanis se tehetséggondozásról, se felzárkóztatásról nem beszélhetünk.

Célunk, hogy egyetértés alakuljon ki egy XXI. századi felzárkóztatás és tehetséggondozás feladatairól, iskolai és finanszírozási helyéről és legalapvetőbb szakmai-pedagógiai tartalmáról. A jelenleg e néven zajló tevékenységek megújítása csak évtizedes időtávlatban lehetséges, ezért az alapelemek körüli konszenzusnak nagy jelentőség van.

Egyidejűleg ki kellene végre mondani, hogy az iskola önmagában *nem* képes az egyre mélyülő szakadék áthidalására az előnyös és hátrányos helyzetű társadalmi rétegek között. Az oktatási rendszert megbénítja, ha ráterhelik a társadalompolitika el nem végzett feladatait. A leszakadó csoportok gyermekeinek felzárkóztatása és sikeres beilleszkedése összetett programot, politikai eltökéltséget és nem kevés anyagi áldozatot követel, e nélkül a társadalom-alatti népeesség elszigetelődése, bezárkózása és radikalizálódása elkerülhetetlen. A spontán szegregáció csak a legerőszakosabb módszerekkel volna megakadályozható. Azonban mérsékelhető és idővel vissza is fordítható abban az esetben, ha a leghátrányosabb helyzetű népeesség gyermekeit fogadó iskolákban működnek a legjobb és legjobban fizetett pedagógusok, és ide kerülnek a legkorszerűbb eszközök.

A teljesítmények romlása, az iskola vonzerejének drámai hanyatlása és az integráció végleges kudarcra az 5-8. évfolyamon kiemelten jelentkeznek, s ezt a korszakot iskolarendszerünk neuralgikus pontjává teszik. Meggyőződésünk, hogy a nyolcosztályos általános iskola

jelenlegi formájában nem tartható fenn, s hogy a döntő mértékben készségfejlesztő-szocializációs rendeltetésű alapfokú képzést a középfoktól intézményesen is el kell választani. Ez utóbbi – talán a hetedik évfolyamtól – működjön egységes keretben, megszabadulva az átfedésekből és az elhúzódó iskolaváltási periódusból következő súlyos hátrányoktól.

6. A felkészülés a környezeti világválság kihívására nem egy kérdés a sok közül: ezen múlik civilizációnk fennmaradása!

A globális ökológiai katasztrófa javában zajlik, társadalmi-gazdasági okai ismeretesek. A felnövekvő nemzedéknek a klímaváltozás, túlnépesedés, talaj- és erdőpusztulás, ivóvíz-hiány, növekvő környezetszennyezés, hanyatló biodiverzitás körülményei között kell majd emberhez méltó életet élnie. Az erre való felkészítés az iskolarendszer alapvető feladata, amelynek ma még látszat szerint sem tesz eleget.

- A tananyagban és a tankönyvekben alig jelennek meg a környezeti válság társadalmi-gazdasági-kulturális összefüggései, következésképpen a védekezés és a megújulás lehetőségeiről sem esik szó. Ez magyarázza a tanulók és tanáraik látszólagos érdektelenségét vagy éppen elzárkózását a kilátástalannak vagy érthetetlennek tűnő témával szemben. A globális együttélés konfliktusai, a világban végbemenő drámai változások értelmezése elsősorban egy korszerű szemléletű társadalomismereti (jelenismereti) tárgy feladata lehetne, amelyben a társadalomökológiai, etikai, politikai és médiaismereti elemek szerves egységet alkotnának.
- Ezek a kérdések – az ökológiától az etikáig – a felsőoktatásban sem szerepelnek a kellő súllyal. Hiányuk különösen a tanárképzés illetve a tanári továbbképzések programjában feltűnő. Az ökológiai problematika, sajnos, a természettudományi fakultások belügye maradt. Következésképpen a természeti és társadalmi folyamatok közötti kölcsönhatás – a voltaképpeni közérdekű tudnivaló – szükségképpen hiányzik a jövő pedagógusainak képzéséből is.
- A környezeti tudatosságra nevelés legfontosabb eszközei mindazonáltal inkább gyakorlatiak, mintsem elméletiek: a tanárok és szülők példamutatása, az iskolai környezet, vagyis az iskola „háztartása”, a természet-élmény, valamint az eleven kapcsolat az intézmény és társadalmi-települési környezete között, ahol a tanulók a demokratikus közéletben való felelős részvételről szerezhetnek életkoruknak megfelelő tapasztalatot.
- A válság kibontakozásának üteme lényegesen gyorsabb, mint az oktatásügyi innovációé lenni szokott. Ezért haladéktalan intézkedésekre, átfogó cselekvési programra volna szükség, hogy legalább a jövő nemzedékek felkészülhessenek súlyos örökségük kezelésére.

A tervezetet Lányi András és Setényi János készítette